

Rusmir Djedović

VAŠAR (VAŠER) U GRAČANICI - NEKA RAZMIŠLJANJA O PROMJENI TERMINA NJEGOVOG ODRŽAVANJA

Svake jeseni Gračanica i Gračanlije, kao i brojni trgovci i gosti iz cijele Bosne i Hercegovine nekoliko dana žive u znaku tradicionalnog vašera. Ovaj iznimno značajan stari narodni skup daje krupno obilježje ukupnom životu stanovništva, ne samo grada, već i šire regije, a naročito u privredno-trgovačkom smislu. To je, može se reći, i veliki tradicionalni kulturni događaj ovog dijela Bosne. Zato vašar u Gračanici zaslužuje mnogo više poznavanja u javnosti i u literaturi, nego što je to bilo do sada.

O vašarima (opći osvrt)

Jedan od najvažnijih događaja u tradicionalnom narodnom životu stanovništva Bosne i Hercegovine su vašari. U historiji društvenog života svih naroda, od najstarijih vremena su prisutni razni i brojni godišnji narodni skupovi. Mogu biti: sajmovi, panađuri, derneci, pazari, proslave, koride, konjske trke, razni vjerski skupovi, ali najpoznatiji su oni koje narod starinom naziva vašar, odnosno vašar. Bosanski vašari su oduvijek bili vezani za stare gradove kao tradicionalna središta trgovine, zanatstva i bogatih poljoprivrednih krajeva.

Od sjevernih, pa preko centralnih do južnih krajeva Bosne i Hercegovine održavaju se brojni gradski vašari i svi su sa dugom

tradicijom. Poznati su npr. Vašari u Derventi, Tesliću, Tešnju, Travniku, Jajcu, Bugojnu, Gornjem Vakufu, Ljubuškom, Visokom, Maglaju, Gračanici, Puračiću, Brčkom, Gradačcu, Bijeljini, Vlasenici, Srebrenici... Svakako, među najveće i najmasovnije spadaju oni u Posavini i dolini rijeke Spreče, tj. u gusto naseljenim i poljoprivredno najbogatijim područjima Bosne. Radi se o čuvenim vašarima u Derventi, Brčkom, Bjeljini, Gračanici i Puračiću.

Starinom se svi vašari održavaju u ljetnoj (toplijoj) polovini godine, što je i razumljivo, jer se "dešavaju" isključivo na otvorenim prostorima. Vrijeme održavanja navedenih vašara narod smješta prema tradicionalnom narodnom kalendaru, između Jurjeva (Đurđevdana) i Kasuma (Mitrovdana). Naime, prema tradicionalnom narodnom kalendaru, koji je vezan za najvažnije datume u životu običnih ljudi, naročito u tradicionalnoj narodnoj privredi, Jurjev, odnosno Đurđevdan (23. aprila) je vrijeme kada "gora", što je stari narodni naziv za šumu, "ozeleni", a Kasum, odnosno Mitrovdan (26. oktobra) je, prema arapskoj riječi "qasim", onaj dan, koji dijeli ljeto i zimu.

Poznato je da su prvi vašari, u toku godine, oni u Travniku i Buturović Polju, kod Konjice za Jurjev, predzadnji u Tešnju, a zadnji u Gračanici, za Kasum. Ostali vašari održavali su se između ta dva i za različite datume. U sredini ljeta, za Aliđun, odnosno Ilindan (20. julo (po starom, a 2. avgust po novom kalendaru) održavao se poznati vašar u Visokom, koji vremenski ima ponajbolji termin jer je u najtoplijem dijelu godine. Prelazak sa starog (julijanskog) računanja vremena, (koji se za vrijeme austrougarske uprave još puno koristio) na novi (gregorijanski) način računanja vremena, 1919. godine, odgodio je vrijeme održavanja svih vašara, praktično za dvije sedmice (13 dana).

Značaj i historijat vašara u Gračanici

Vaşar u Gračanici je poznat širom Bosne kao "zadnji" vašer tokom godine. Njegov

Vašar u Gračanici 2000. godine

vo vrijeme održavanja za Kasum (u tradicionalnom muslimanskom kalendaru) ili Mitrovdan (pravoslavnom), tj. 23. 10. po starom ili 8. 11. po novom kalendaru, pada u period prelaska ljetne u zimsku polovinu godine.

Ovo vrijeme održavanja vašara u Gračanici ima, zaista, duboki smisao u ukupnom životu naroda koji proizilazi iz tradicionalnog načina privređivanja na ovim prostorima od najstarijih vremena. Naime, do Kasuma, se završe svi poljoprivredni radovi (ratarski, voćarski, povrtlarski), vezani za zemlju. Svako

domaćinstvo do gračaničkog vašara zna sa kojim te godine, zemljoradničkim, voćarskim, stočarskim, pa i zanatskim proizvodima raspolaže i čega ima viška. Do vašara i za vašar se višak proda i na vašaru nabave svi oni proizvodi i roba koja je neophodna za dugu zimsku sezonu. Najčešće se nabavljala kolonijalna roba: šećer, zejtin, gas, so, tkanine, odjeća i obuća. Takođe, i zanatski proizvodi: kovački, grnčarski i proizvodi tradicionalnog, danas već zaboravljenog zanatstva.

Po završetku vašara u Gračanici, prodaje viška i nabavke neophodnih proizvoda, narodni život bi ušao u zimski period, bez nekih većih radova na zemlji i u domaćinstvu. U dugim zimskim mjesecima bi se odvijao tradicionalni život sa manje rada (tkanje na "stanovima", pređenje vune, pletenje čarapa) i sa više društvenog života (sijela, prela, priče, pečenje "četenije" i slušanje epskih junčkih pjesama).

U historijskom smislu, može se sa sigurnošću reći da vašar u Gračanici ima vrlo dugu tradiciju. Iako se zvanično spominje

tek početkom Austrougarske uprave, krajem 19. stoljeća (odatle ponekad podatak o dužini tradicije vašara, računat od 1878. godine), godišnji privredni skup u Gračanici je vjerovatno postojao još u srednjem vijeku. Tada je Gračanica bila veće i značajnije rudarsko i zanatsko-trgovačko mjesto, sa srednjovjekovnim gradom Sokolom, kao zaštitom u svojoj blizini. Na to upućuje i postojanje starog toponima "Panađurište", sjeveroistočno od grada i predanje o nekoj drevnoj pijaci u najstarijem dijelu grada, današnjim Drafnićima.

Kada je Gračanica zvanično dobila status grada, u periodu 1538-1548. godina, morao je biti i redovan godišnji sajam-vašar u njoj. To je bio jedan od uslova za njeno proglašavanje gradskim naseljem. Tokom 16. stoljeća, Gračanica je postala značajan urbani, kulturni i administrativni centar ovog dijela Bosne. Naročito se to odnosi na trgovinu i zanatstvo, kao najznačajnije činioce razvoja vašara. Vašar u Gračanici se održavao kroz cijeli period turske uprave, prvobitno u najstarijoj mahali, Trepanićima, gdje je i najstarija gračanička čaršija, zatim na velikom prostoru Mejdanu, gdje je današnja čaršija, a tokom 18. i 19 stoljeća na Sajmištu pored rijeke Sokoluše (današnja autobusna stanica). Kada je 1895. godine izgorio dio stare čaršije, vašar se počeo održavati na mjestu današnjeg gradskog parka, a njegovom izgradnjom, 1951. godine, seli se na slobodan prostor ispred zgrade općine, prema rijeci Sokoluši. Krajem šezdesetih godina otvorena je nova gradska pijaca ispod mahale Stubo, pa se dio sadržaja vašara preseljava na tu lokaciju. Ali ipak, uvijek je glavni prostor za gračanički vašar bila glavna ulica stare gračaničke čaršije (danas Ahmed paše Budimlije) i okolne ulice. Po tome vašer u Gračanici spada u one koji su vezani za najurbaniji dio grada - čaršiju.

Na činjenicu da je vašar u Gračanici vrlo star i da je njegov nastanak vezan za srednji vijek i najstariji period osmanske uprave (16. stoljeće), upućuje i njegov tradicionalni naziv, očuvan u narodu, kao "vašer". Ta je riječ mađarskog porijekla, kao i neke druge, očuvane u narodu, a upućuju na veliku starinu (takav je i mađarski naziv "varoš" za srednjovjekovna podgrađa i najstarije dijelove naselja početkom osmanske uprave).

Tradicija koja je već napuštena

Već duži niz godina, gotovo za vrijeme svakog vašara, u Gračanici se puno govori o vremenskim prilikama koje prate taj značajni događaj. O tome govore i Gračanlije i gosti, a naročito vašerdžije - ljudi, koji prodaju robu

i nude druge usluge na vašaru. Evidentno je i svi se slažu da je za gračanički vašar vrijeme, kako pamte i najstariji učesnici vrlo loše, hladno, kišovito, čak i sa snijegom. U 2003. godini, za vašar je bilo vrlo hladno i kišovito vrijeme. Prvi dan vašara 2004. godine praćen je jakim zahlađenjem u odnosu na prethodne, kišom čitav dan, susnježicom i snijegom. Takve vremenske prilike nisu nimalo pogodovale vašerdžijama i posjetiocima, jer se svi sadržaji, po tradiciji, održavaju na otvorenom.

Pošto je mjesec oktobar ove godine bio vrlo topao i bez padavina, pravo "miholjsko ljeto", ponovo je potakao razmišljanja i priču o tome da bi gračanički vašar bio mnogo ugodniji za posetioce i povoljniji za poslovne ljude ako bi se održao u nešto ranijem periodu. Zapravo, iz već ranije navedenih razloga mnogi obični ljudi, stručnjaci i izlagači robe, već godinama sve više razmišljaju, govore i predlažu eventualno pomjeranje (ili vraćanje) termina gračaničkog vašara ka toplijem i stabilnijem vremenu. Navode se brojni razlozi, a među njima navodimo sljedeće:

1 Stoljećima se vašar u Gračanici održavao po starom kalendaru, 26. oktobra, kada je po tradicionalnom narodnom kalendaru bio i Kasum (Mitrovdan). Promjena za dvije sedmice ka zimi, dogodila se tek 1919. godine, kada se zvanično prešlo na novi kalendar. Tim pomjeranjem gračanički vašar, kao posljednji u tekućoj godini od svih koji se održavaju u Bosni i Hercegovini, značajno je ušao u hladniji period godine, dok ostali to nisu toliko osjetili. Pozitivan efekat toplog oktobra i miholjskog ljeta, koje je narod od davnina uočio, pomjeranjem termina vašara u novembar potpuno je izgubljen. Stoji, dakle, činjenica da je već 85 godina tradicionalni (od starina) termin održavanja vašara u Gračanici suštinski promijenjen nakon spomenute promjene računanja vremena, 1919. godine. To je i uzrokovalo pojavu sve hladnijih i kišovitijih vašara, što narod i primjećuje.

2 Sasvim je poznato da se svi stari vašari u gradovima Bosne i Hercegovini

ne održavaju u ljetnoj (toplijoj) polovini godine. Ona, prema tradicionalnom narodnom kalendaru, koji je iskustveno, prema potrebama saobražavanjima svog života sa okolinom, narod napravio u velikoj starini, traje od 23. 4. (Jurjeva-Đurđevdana), pa do 26. 10 (Kasuma-Mitrovdana).

3 Novi termin vašara, 8. 11., sasvim normalno i donosi hladno i kišovito vrijeme. I u buduću je sasvim za očekivati uglavnom loše vrijeme za vrijeme gračaničkih vašara, jer termin njegovog održavanja je u periodu kasne jeseni.

4 Eventualni, budući i izmjenjeni termin održavanja gračaničkog vašara, u smislu njegovog pomjeranja u topliji dio godine, mogao bi ići u dva pravca. Prvi je vraćanje njegovog historijskog i tradicionalnog termina, a to je 26. oktobar. Drugi bi, opet, mogao biti izveden iz činjenice, ako je već jednom promijenjen za dvije sedmice ka zimi, zašto ne bi onda sada bio pomjeren za četiri sedmice ka ljetu. Tako bi se vašar održavao u najidealnije vrijeme za njegov karakter (otvoreni prostori), tj. krajem septembra.

5 Termin gračaničkog vašara na samom prelazu ljetne u zimsku polovinu godine, usklađen prema potrebama tradicionalnog narodnog privređivanja je poodavno izgubio smisao. Već decenijama ponuda i potražnja roba nema veze sa vremenom (u smislu godišnjeg doba) i ona se plasira i nabavlja u gotovo bilo kojem dobu godine.

Izgled budućeg vašara u Gračanici

Izgled budućeg vašara u Gračanici, poslije eventualnog pomjeranja vremena njegovog održavanja na kraj oktobra ili kraj septembra (što je znatno povoljnije), određivat će njegova tradicija, karakter i interes poslovnih ljudi.

Vašar u Gračanici je tipični "bosanski vašer", dakle, sa puno tradicionalnih karakteristika, na otvorenom i gradom, odnosno čaršijom kao mjestom održavanja. Tradicionalni bosanski vašar je poslovno-trgovački skup,

ali i opći kulturni događaj u nekom gradu, pa i šire. To nikako nije "vašar", nije ni suvremeni "sajam", niti su to "poslovni susreti" ili "dani nekog od modernih biznisa". Postoje razmišljanja i pokušaji kombinacije navedenih manifestacija, pa npr. imamo višednevno "Visočko ljetno", umjesto vašara za Aliđun (po novom kalendaru 2. 8.).

Budući gračanički vašer morao bi zadovoljiti i interese poslovnih ljudi (trgovaca, zanatlija, male privrede, uslužnih djelatnosti), koji bi ih najbolje ostvarivali kroz odgovarajuća udruženja. Ali vašar treba da zadovolji i interese građana i grada.

Grad Gračanica je jedan od rijetkih gradova u Bosni i Hercegovini sa očuvanim ambijentom stare bosanske čaršije i tradicionalni vašar njoj najbolje i odgovara. Gračanička čaršija ima velike potencijale u smislu brojnih trgovačkih i uslužnih kapaciteta, na vrlo malom prostoru, koji mogu zadovoljavati, u danima vašara, potrebe mnogo većeg broja posjetioca nego do sada ili od nekih drugih čaršija.

Znatno bi se bolje iskoristili i kapaciteti postojećih većih objekata: poslovni centar "Europa", "Pasaž", poslovna zgrada na pijaci, budući poslovno-trgovački centar na mjestu stare robne kuće "Gračanka", Bosanski kulturni centar, medresa, pa i kulturno-sportski centar "Luke". Naravno, bilo bi potrebno poboljšati i kvalitet prometa, parkinga i komunalija u čitavom gradu.

Ukupnoj povoljnijoj atmosferi vašara bi najviše doprinijelo toplije i stabilnije vrijeme u periodu njegovog održavanja. Naravno ako bi to bilo krajem septembra. Tada bi se gračanički vašar održavao dvije sedmice prije onog u Puračiću, a pratilo bi ga ugodno vrijeme i noću. Pratilo bi ga naposljetku i obilje ponude voća i povrća.

Svi nabrojani činioци bi doveli do toga da za vrijeme vašara Gračanica mnogo intenzivnije živi i on bi predstavljao događaj od izuzetne društvene, ekonomske i ukupne važnosti za grad i okolinu.